بررسی حیا در فضای مجازی از منظر اسلام*

قیانوس بیگم مطهری**

چکیده

در عصر کنونی، ما با یک پدیده بسیار گسترده، به اسم فضای مجازی، روبرو هستیم. این پدیده، همه مردم جهان را به‌طرف خود کشیده و تأثیر زیادی بر زندگی آن‌ها گذاشته است، به‌گونه‌ای که ضروریات زندگی انسان محسوب می‌شود لذا لازم و ضروری است، اصول اخلاقی فضای مجازی را که «حیا» یکی از آن می‌باشد، را بشناسیم. مقاله حاضر، باهدف آشنایی به یکی از اصول اخلاقی با عنوان «حیا» در فضای مجازی که موضوع مهّم امروزه است با روش توصیفی ـ تحلیلی نوشته‌شده و اقسام حیا؛ مانند: «رفتاری و گفتاری» در فضایی مجازی، به عوامل بی‌حیایی، «الگوهای نامناسب خانواده، پوشش‌های نامناسب، آلودگی دیداری، نگاه حرام» و همچنین راهکارهای توسعه حیا در فرهنگ اسلامی «بعد اجتماعی و فرهنگی و اعتقادی» را نیز بررسی می‌کند.

کلیدواژه

حیا رفتاری، حیا گفتاری، فضای مجازی، اسلام.

---

* تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۱۱/۱۲ تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۲/۱۹.

** کارشناسی‌ارشد تفسیر و علوم قرآن، جامعۀ المصطفی ﷺ العالمیه Ridazahra91@yahoo.com

مقدمه

یکی از اساسی‌ترین مسائل امروز جامعه، تهاجم فرهنگی و راه‌های مقابله با آن است که می‌توان مصداق بارز آن را در تغییر پوشش و رفتار افراد جامعه به‌خوبی مشاهده کرد. کم‌رنگ شدن برخی فضایل اخلاقی، مانند حیا، از عوامل اصلی بدحجابی و کم شدن عفت در جامعه است، زیرا نتیجه شرم و حیا پاک‌دامنی است. حیا ملکه‌ای است که موجب خودداری از کارهای زشت می‌شود. رسول گرامی اسلامv، خلق‌وخوی اسلام را حیا معرفی کرده و فرموده است: «اِنَّ لِکُلِّ دِین خُلقاً وَ اِنَّ خُلق الاِسلامُ الحَیَاه»؛ برای هر دینی خویی دارد و خوی اسلام، حیا است.

در عصر حاضر فضای مجازی یکی از ابزار مهّم و تأثیرگذار در جامعه شمرده می‌شود؛ که بشر با استفاده از این ابزار می‌توان کارهای بزرگی را در فرصت و هزینه‌ای کم انجام داد؛ امّا فراموش نشود که اگر در این فضای مجازی رعایت اخلاقی نشود ضرر بسیار بر خود انسان و بر جامعه می‌گذارد. یکی از اصول اخلاقی مهّم در فضای مجازی «حیا» است؛ زیرا فضای مجازی یکی از ابزارهای اصلی شیطان برای اغوای انسان‌ها در عصر امروزی است. پس رعایت حیا در فضای مجازی بسیار لازم‌تر از فضای حقیقی است!

در این نوشتار سعی شده است که در حدّ توان به اهمیّت حیا در فضای مجازی، اقسام آن، زمینه‌های بی‌حیایی و بی‌عفتی و راهکارهای توسعه حیا و عفاف، در جامعه بپردازد تا یک‌قدم کوچک درزمینهٔ حیا در فضای مجازی برداشته شود.

مفهوم شناسی

حیا

در لغت: سه معنا برای حیا ذکرشده است: تغیّر و انکسار درونی؛(طریحی، ۱۳۷۵: ج۱، ۱۱۳) «انقباض نفس از زشتی‌ها»؛(راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۲۷۰) «عامل بازدارندگی در برابر گناه».(طریحی، ۱۳۷۵: ج۱، ۱۱۶)

در اصطلاح: حیا خصلتی است که انسان را بر ترک کردن فعل قبیح و جلوگیری از کوتاهی کردن در حق دیگران برمی‌انگیزد.(نراقی، ۱۳۸۵: ج۳، ۴۶)

فضای مجازی

فضای مجازی از دو مفهوم فضا و مجاز تشکیل‌شده که درواقع محیطی تشکیل‌شده از شبکه‌های آنلاین رایانه است که به مبادله اطلاعات با یکدیگر می‌پردازند. این فضا شامل فرهنگی است که میان کاربران ایجاد می‌شود.(رستمی، ۱۳۸۶: ۹۰ـ۹۱)

اهمیّت حیا در فضای مجازی

فضای مجازی فضای است که شیطان انسان را به گناهانی که در فضای حقیقی از انجام آن حیا و شرم دارد دعوت می‌کند لذا کارهایی که در فضای مجازی انسان انجام می‌دهد اغلب از دید و اطلاع دیگران مخفی می‌ماند امّا باید دانست که روزی خواهد آمد که تمام این احوالات گناه‌آلود به‌وضوح برای همه عالم هویدا می‌شود و آن‌وقت است که انسان از شرم نمی‌داند کجا باید برود. تفاوت گناهان در فضای مجازی این است که بدون هیچ حدومرزی می‌توان به‌دوراز چشم مردم به‌تمامی گناهان آلوده شد. دلیل روی آوردن به این فضا برای گناه غالباً حیای در ارتکاب گناه در واقعیت و فضای حقیقی است که شیطان کم‌کم شخص را به انجام همه این گناهان در فضای حقیقی‌تر غیب و تشویق می‌کند. خلاصه اینکه فضای مجازی یکی از ابزارهای اصلی شیطان برای اغوای انسان‌ها در عصر امروزی است. پس رعایت حیا در فضای مجازی بسیار لازم‌تر از فضای حقیقی است! از همین رو باید این کلام خداوند را فقط آویزه گوش نکنیم بلکه با قلب و جان بسپاریم. «در هیچ حال (و اندیشه‌ای) نیستی و هیچ قسمتی از قرآن را تلاوت نمی‌کنی و هیچ عملی را انجام نمی‌دهید، مگر اینکه ما گواه بر شما هستیم در آن هنگام که وارد آن می‌شوید! و هیچ‌چیز در زمین و آسمان، از پروردگار تو مخفی نمی‌ماند؛ حتّی به‌اندازه سنگینی ذرّه‌ای و نه کوچک‌تر از آن و نه بزرگ‌تر، مگر اینکه (همه آن‌ها) در کتاب آشکار (و لوح محفوظ علم خداوند) ثبت است.».(یونس:۶۱)

بنابراین، برای محفوظ ماندن از شر شیطان و از دست ندادن حیا و عفت، مخصوصاً در فضای مجازی، لازم است انسان به این امر توجه نماید که خداوند متعال در همه حال ناظر بر احوال است.

اقسام حیا

از نگاه روایات اهل‌البیت علیهم‌السلام و همچنین از نگاه دانشمندان اسلامی، حیا انواع مختلفی دارد؛ امّا در اینجا به دو نوع حیا، حیا گفتاری و رفتاری می‌پردازیم، چون در فضای مجازی به این دو نوع حیا، بسیار روبرو هستیم.

الف: حیا گفتاری

یکی از مهّم‌ترین راه‌های ارتباطی انسان با دیگران از طریق کلام است. پرهیز از پرگویی در منابع دینی بسیار مورد تأکید قرارگرفته؛ چنان‌که در روایتی می‌خوانیم: «إن أحببتَ سَلامَهُ نَفسَک وَ سَتَر معایبک فَاقلُل کلامُک وَ أکثَر صُمتک یتَوَفّر فکرُک وَ یَستَنیر قلبُک».(آمدی، ۱۳۸۲: ۲۱۶؛ نهج‌البلاغه، حکمت ۲۷۹) اگر دوست داری از سلامت نفس برخوردار شده و عیوب و کاستی‌هایت پوشیده بماند، کمتر سخن بگو و بیشتر خاموش باش تا فکر و اندیشه‌ات فزونی گیرد و دلت نورانی شود.

در حقیقت حیا در گفتار، شخصیت و هنر افراد را جلوه‌گر می‌سازد. حیا در گفتار با چند عامل نمایان می‌شود:

حیا در استفاده از زبان،
بیان مطالب مناسب
حیا نسبت به مخاطب
تذکر دادن
درخواست کردن
بیان مسائل جنسی
بیان طنز و فکاهی
غنا و آوازخوانی

در قرآن‌کریم وظایف زنان در لزوم رعایت حیا و عفاف در سخن گفتن با مردان نامحرم چنین می‌فرماید: «فَلا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَیَطْمَعَ الَّذی فی قَلْبِهِ مَرَضٌ وَ قُلْنَ قَوْلاً مَعْرُوفا».(احزاب:۳۲) پس به گونه‌ای هوس‌انگیز سخن نگویید که بیماردلان در شما طمع کنند و سخن شایسته بگویید. خضوع در اینجا به معنای این است که زنان در برابر مردان آهنگ سخن گفتن را نازک و لطیف نکنند تا مردان بیماردل را دچار ریبه و خیال‌های شیطانی

کنند و شهوت آن‌ها را برانگیزانند؛ و «قولاً معروفاً» یعنی سخن معمولی و مستقیمی بگویند که به دور از کرشمه و ناز باشد و شرع و عرف اسلامی آن را پسندیده دارد. امّا متأسفانه در عصر حاضر، زن‌ها و مرد ها، هم در فضای حقیقی و هم در فضای مجازی، این را رعایت نمی‌کنند و با راحتی و بدون استرس با نا محرم صحبت می‌کنند؛ و اگر کسی بر آن‌ها اشکال کنند پاسخ می‌دهند که دل‌ها پاک باشد؛ امّا عزیزان! این جمله هیچ اعتباری ندارد، چون نه در آیات آمده و نه در روایات و نه عرف این حرف را قبول دارد. پس ما خود را گول نزنیم و از آوردن جمله‌های ساختگی، برای صحبت کردن با نا محرم، پرهیز کنیم.(جوادی آملی، ۱۳۷۸: ۶۳۴)

امام سجاد﵇ در رساله حقوق درباره حق زبان می‌فرماید: «امّا حق زبان این است که باکرامت، آن را از گفتار زشت بازداشته و به گفتار خیر و بر ادب سخن واداری و هرچه بیشتر آن را از بیهوده‌گویی بر حذر داری، مگر در مواردی که منفعت دین یا دنیای تو در آن است و عفت در زبان را در اموری که فایده‌ای ندارد و اثر سوء می‌آفریند، حفظ کنید؛ زیرا انسان از ضررش در امان نیست.»(سپهری، ۱۳۸۹: ۷۶)

تعابیر حیا گفتاری در قرآن‌کریم

حیا و عفت در قرآن‌کریم با تعابیر مختلفی مطرح‌شده:

«قول سدید»، گفتار صواب و محکم؛ «یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ قُولُوا قَوْلاً سَدیدا».(احزاب:۷۰) ای کسانی که ایمان آورده‌اید! تقوای الهی پیشه کنید و سخن حق بگویید ...

«قول کریم»، در نوع تکلم با پدر و مادر «فَلا تَقُلْ لَهُما أُفٍّ وَ لا تَنْهَرْهُما وَ قُلْ لَهُما قَوْلاً کَریما»؛ و بر آن‌ها فریاد مزن! و گفتار لطیف و سنجیده و بزرگوارانه به آن‌ها بگو!

«قول بلیغ و لین»، در عرصه‌های رویارویی با فرهنگ‌های غیر الهی «اذْهَبا إِلی فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغی* «فَقُولا لَهُ قَوْلاً لَیِّناً لَعَلَّهُ یَتَذَکَّرُ أَوْ یَخْشی».(طه:۴۲ـ۴۳) به سوی فرعون بروید؛ که طغیان کرده است! امّا به نرمی با او سخن بگویید؛ شاید متذکّر شود، یا (از خدا) بترسد!

«قول میسور»، در مواجهه با دریافت حق مستضعفان از انسان‌های کافر «وَ إِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّکَ تَرْجُوها فَقُلْ لَهُمْ قَوْلاً مَیْسُورا».(اسراء:۲۸) و هرگاه از آنان

[مستمندان] روی برتابی و انتظار رحمت پروردگارت را داشته باشی (تا گشایشی در کارت پدید آید و به آن‌ها کمک کنی)، با گفتار نرم و آمیخته با لطف با آن‌ها سخن بگو.

حیا رفتاری

دین مبین اسلام، به‌عنوان آیین جامع و کامل خداوند متعال، در حمایت از شخصیّت انسانی و معنوی زن و در جهت حفظ عفت و حیا، دستورهای حکیمانه‌ای مبتنی بر لزوم رعایت عفت و حیا در ابعاد گوناگون صادر نموده است. البته عفاف و حیا مخصوص زنان نیست و مردان نیز باید عفیف و باحیا باشند. (بانکی‌پور فرد، ۱۳۸۱: ۳۲۲)

در قرآن مجید و همچنین در تاریخ معصومین علیهم‌السلام نمونه‌ای زیادی، برای حیا رفتاری یافت می‌شود که دختران مسلمانان می‌تواند آن‌ها را برای خودشان، نمونه و الگو بگیرند و حیا و عفت خود را که یک‌چیزی گران‌بها از طرف خداوند به آن‌ها عطاشده است در مقابل یک‌چیزی بی‌ارزش نفروشند. در سوره‌ای قصص خداوند عالم، داستان دختران حضرت شعیب علیه‌السلام و حضرت موسی علیه‌السلام را این‌گونه ذکر می‌نماید.

«وَ لَمَّا وَرَدَ ماءَ مَدْیَنَ وَجَدَ عَلَیْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ یَسْقُونَ وَ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَیْنِ تَذُودانِ قالَ ما خَطْبُکُما قالَتا لا نَسْقی حَتَّی یُصْدِرَ الرِّعاءُ وَ أَبُونا شَیْخٌ کَبیر».(قصص:۲۳)

و هنگامی‌که به (چاه) آب مدین رسید، گروهی از مردم را در آنجا دید که چهارپایان خود را سیراب می‌کنند؛ و در کنار آنان دو زن را دید که مراقب گوسفندان خویش‌اند (و به چاه نزدیک نمی‌شوند؛ موسی) به آن دو گفت: «کار شما چیست؟ (چرا گوسفندان خود را آب نمی‌دهید؟!)» گفتند: «ما آن‌ها را آب نمی‌دهیم تا چوپان‌ها همگی خارج شوند؛ و پدر ما پیرمرد کهن‌سالی است (و قادر بر این کارها نیست.)!»

علّت کناره‌گیری دختران شعیب پیامبر را چیزی جز شرم و حیا و پاکی نمی‌توان به‌حساب آورد و اینکه سخن از سالخوردگی پدر خود به میان آورده‌اند، جواب این پرسش است که چرا شما دو دختر برای آب دادن گوسفندان آمده‌اید؟ درصورتی‌که کار آب دادن احشام و اغنام، به اقتضای فرهنگ و سنت جامعهٔ آن زمان، متعلق به مردان بوده است.(مجله بشارت، ۱۳۸۳: ش ۳۹) حضرت موسی علیه‌السلام برای آن‌ها آب کشید و سپس در سایه درخت نشست و دست به دعا برداشت و گفت: «فَقالَ رَبِّ إِنِّی لِما أَنْزَلْتَ إِلَیَّ مِنْ خَیْرٍ فَقیر». (قصص:۲۴) پروردگارا! هر خیر و نیکی بر من فرستی، به آن نیازمندم! هنوز دعای حضرت موسی علیه‌السلام تمام نشده بود

که: «فَجاءَتْهُ إِحْداهُما تَمْشی عَلَی اسْتِحْیاءٍ قالَتْ إِنَّ أَبی یَدْعُوکَ لِیَجْزِیَکَ أَجْرَ ما سَقَیْتَ لَنا». (قصص:۲۵) ناگهان یکی از آن دو (زن) به سراغ او آمد در حالی که با نهایت حیا گام برمی‌داشت، گفت: «پدرم از تو دعوت می‌کند تا مزد آب دادن (به گوسفندان) را که برای ما انجام دادی به تو بپردازد. مفاد این آیه شرم و حیا و پوشش فطری را به شکل دلپذیری آشکار می‌نماید. چرا که از یک‌سو، دختر شعیب علیه‌السلام، با کمال و قار و حیا، به نزد موسی علیه‌السلام آمد و دعوت پدر را ابلاغ کرد و از جانب دیگر حضرت موسی علیه‌السلام که تصمیم گرفت دعوت شعیب علیه‌السلام را قبول کند، از پی دختری حضرت شعیب علیه‌السلام به راه نیفتاد؛ بلکه در تفسیر می‌خوانیم که: «دختر برای راهنمایی از پیش رو حرکت می‌کرد و موسی علیه‌السلام از پشت سر او. باد بر لباس دختر می وزید و ممکن بود، لباس او را کنار زند. حیا و عفت حضرت موسی علیه‌السلام اجازه نمی‌داد، چنین شود. به دختر گفت: من از جلو می‌روم، بر سر دو راهی‌ها و چند راهی ها مرا راهنمایی کن.(مکارم شیرازی، ۱۳۸۴: ج ۱۶، ۵۹)

کناره‌گیری دختران شعیب علیه‌السلام از مردان، راه رفتن موقر و محجوب یکی از آن دو به هنگام مراجعت به نزد حضرت موسی علیه‌السلام برخورد موسی علیه‌السلام با وی در موقع راه رفتن و... همه و همه، نکات دقیق و ظریفی است که ضمن اشاره به موقعیت زن در زمان حضرت موسی علیه‌السلام نشان می‌دهد که حیا و عفاف و به دنبال آن پوشش، به دلیل فطری بودن، همواره موردستایش و تحسین قرارگرفته است.

این کمال مراعات از دیدن نامحرم است و چه خوب است که رفتار بزرگان برای جامعه مسلمین عبرت باشد و ای‌کاش دختران امروز، دختر شعیب علیه‌السلام را الگوی خود قرار می‌دادند و با زینت و آرایش میان هزاران اجنبی ظاهر نمی‌شدند.

اگر زندگانی حضرت زهرا علیهاالسلام را مطالعه کنیم درمی‌یابیم که زندگی ایشان پر از حیا بود. حیا در مقابل پدر، حیا در مقابل همسر، حیا در مقابل فرزندان، حیا در مقابل نامحرم و...اما افسوس! که در عصر حاضر خبری از حیا نیست دخترها و پسرها، حیا و عفت را کنار زده‌اند و سکون و موفقیت زندگانی‌شان را در بی‌حیایی و بی‌عفتی تلاش می‌کنند درحالی‌که سکون و موفقیت در داشتن حیا و عفت نهفته است.

زمینه‌های بی‌حیایی و بی‌عفتی

در اهمیت حیا همین بس که امام علی﵇ دراین‌باره فرمودند: «کسی که دین ندارد حیا ندارد».(مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج۷۸، باب ۱۹) پس طبق فرمایش ایشان یکی از نشانه‌های نداشتن دین و ایمان بی‌حیایی است. بی‌حیایی و بی‌عفتی یکی از ناهنجاری بارز اجتماعی است که می‌تواند آسیب جدی به همه بخش‌های اجتماع وارد سازد.

چگونه انسان‌های که بر اساس فطرت پاک و خود مردمانی عفیف و پاک‌دامن می‌باشند و به‌حکم عقل و خرد رفتار می‌کنند، در دام بی‌عفتی گرفتار می‌آیند و بی‌عفتی و وقاحت، عنصر اصلی حالات و رفتار ایشان را شکل می‌بخشد؟

خداوند در تبیین علل و عوامل بی‌عفتی وبی حیایی به اموری چند اشاره می‌کند که ازجمله آن‌ها نفس آماره و خواهش‌های طبیعی و غریزی نفس است. در مذمت بی‌حیایی روایات زیادی وجود دارد و عوامل متعددی بی‌حیایی فرد می‌شود که ما در این نوشتار به بررسی برخی از موارد که سبب بی‌حیایی می‌شوند می‌پردازیم.

۱: الگوهای نامناسب خانواده

رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «در اسلام آن چیزی که اصل و محور است، تشکیل کانون خانوادگی است. ازنظر اسلام، خانواده یک رکن بزرگ است. اگر باشد و سالمش باشد و تربیت درست باشد، در پیش رفت کار جامعه به صورتی که اسلام می‌خواهد تأثیر زیادی دارد. اسلام می‌خواهد این کانون تشکیل بشود و به وجود بیاید.»(بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۶: ۲۲۱)

یکی از عوامل مؤثر بی‌حیایی، خانواده و نحو پرورش اعضای آن است. خانواده یکی از تأثیرگذارترین عوامل در تقویت و افزایش حیا، به‌خصوص حیای نفسانی است. نقش تربیتی والدین، به‌خصوص مادر خانواده در این رابطه بسیار اهمیت دارد.

کم‌رنگ شدن حیا در جامعه، بیان‌گر این است که خانواده به همان میزان، کارکرد خود را تقویت و پرورش این فضیلت اخلاقی ازدست‌داده است. خانواده‌ای که دچار بی‌حیایی است، نمی‌تواند اعضای خود را از این آسیب حفظ کند. یکی از کارکردهای خانواده نقش تربیتی و الگودهی پدر و مادر به فرزندان است. هر چه فرزندان الگویی شایسته‌تر داشته باشند، رفتارشان را بیشتر با این الگو تطبیق می‌دهند. اثر خانواده و والدین بر فرزندان تنها محدود به ویژگی‌های وراثتی و جسمانی نیست، بلکه آشنایی اولیه کودک با زندگی اجتماعی و فرهنگ پذیری در

ابعاد مختلف کاملاً تحت تأثیر رفتار والدین و روش تربیتی خانواده و دیگر عوامل اجتماعی است.(سلیمانی، ۱۳۹۰: ۴۰)

هر چه خانواده الگوهایی مطابق بافرهنگ دینی و رفتارهای واجد حیا برای فرزندان ارائه دهد فرزندان با الگو گیری از والدین به همان اندازه حیا را در خود تقویت می‌کنند و هر چه خانواده و به‌خصوص مادر به این موضوع بی‌توجه باشد، به همان میزان حیا در فرزندان کم‌رنگ می‌شود.(بهزادی، ۱۳۹۲: ۵۰)

۲: پوشش‌های نامناسب

پوشش، وسیله برای محافظت انسان از سرما گرما. گاه ابزاری است برای بیان موقعیت شغلی و اجتماعی. لباس انسان می‌تواند باعث آراستگی و وقار شود و یا شخصیت فرد را زیر سؤال ببرد. علاوه بر این، پوشش اشخاص وسیله‌ای است برای بیان عفت و حیای درون، به‌طوری‌که می‌توان گفت آثار از بین رفتن حیا را در پوشش افراد جامعه می‌توان به‌وضوح مشاهده کرد. معمولاً هر شخص از هر ملیتی، اولین مشخصه‌ای که با آن شناخته می‌شود لباس اوست؛ یعنی اقلیم، موقعیت‌ها اجتماعی وضعیت اقتصادی و فرهنگ جوامع تأثیر زیادی در نوع پوشش آن‌ها دارد.(حداد عادل، ۱۳۸۲: ۴۰) لباس نه‌تنها تحت تأثیر فرهنگ جامعه است، بلکه معرف شخصیت تک‌تک عمومی افراد جامعه نیز ارتباطی قوی وجود دارد.

متأسفانه در جامعه امروز شاهد پوشش‌هایی مستقیم که نشان از رسوخ فرهنگ ضد دینی در کشورهای اسلامی دارد. بسیاری از این پوشش‌ها نشان از فاصله گرفتن بخشی از جامعه از دین و کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی دارد. اسلام به زن و مرد در حفظ حدود و نگه‌داشتن عفت و حیا، سفارش‌هایی کرده است. در مواردی مثل نگاه، مردان را قبل از زنان مورد خطاب قرار داده است، اما در بحث پوشش و حجاب به زنان تأکید بیشتری دارد این حدود و سفارش دین در درجه اول برای حفظ کرامت انسانی زن است؛ و در درجه دوم حفظ جامعه است. (بهزادی، ۱۳۹۲: ۶۸ـ۶۹)

شهید مطهری درباره فلسفه پوشش می‌فرماید: «فلسفه پوشش و منع کام یابی جنسی از غیر همسر مشروع، ازنظر اجتماع خانوادگی این است که همسر قانونی شخص از لحاظ روانی عامل خوش‌بخت کردن او به شمار برود، درحالی‌که در سیستم آزادی کام یابی، همسر قانونی از لحاظ روانی یک نفر رقیب و مزاحم و زندانبان به شمار می‌رود و درنتیجه، کانون خانوادگی بر لباس دشمنی و نفرت پایه‌گذاری می‌شود».(مطهری، ۱۳۷۹: ۸۱)

۳: آلودگی دیداری

تبرج زنان

ارتباطات اجتماعی بر مبنای تعالیم دین، جامعه را از بسیاری از آسیب‌های اجتماعی محفوظ می‌دارد. مبنای روابط سالم اجتماعی ارتباط بر اساس کرامت و احترام است. در چنین ارتباطی رفتار، گفتار، نگاه و حتی تفکر انسان‌ها نسبت به یکدیگر بر حرمت و ارزش انسانی استوار است. حریم عمومی جامعه یک محیط متعلق به همه اعضای آن است به همین دلیل تک‌تک اعضا در قبال پاکی و حفظ آن از آلودگی‌ها مسئول‌اند.

حضور زنان بدون رعایت حیا، حریم‌ها می‌شکند خروج چشم‌نواز زن از خانه، شاید از منظر زیباشناختی مثبت ارزیابی شود، اما آثار و عواقب ناخوش آینده به دنبال خواهد داشت که آلوده شدن فضای جامعه و به‌تبع آن جلب‌توجه نگاه‌های هوس آلود، رفتارهای دور از حیا، گسترش بی‌عفتی و کاهش حیایی نفسانی و درنتیجه، کاهش حیای ایمانی و عدم توجه به نظارت و کاهش درک حضور از آن جمله است. دین اسلام حضور زنان را در جامعه منع نکرده است و تأکید اسلام بر رعایت حدود و حجاب، خود بیان‌گر این است که حضور اجتماعی زنان با رعایت این حدود بلامانع است، امّا این حضور باید دور از خودنمایی باشد. استفاده از پوشش مناسب و عدم استفاده از آرایش و زینت در زنان از شرایط حضور در جامعه است. استفاده از انواع زیورآلات، مد لباس و یا استفاده از رنگ‌ها و پارچه‌های جذاب همه این‌ها در مفهوم «تبرج» جمع می‌شوند که از ویژگی‌های زنان جاهلیت است. اصل تبرج و خروج از منزل با زینت کامل، ویژگی عصر جاهلیت اوّل است و اختصاص به امروز ندارد.(پسندیده، ۱۳۸۳: ۱۳۳)

۴: نگاه حرام

حیا در قلب جای دارد و ازآنجاکه چشم انسان دریچه‌ای به‌سوی قلب اوست بنابراین، حفظ چشم از نگاه آلوده موجی سلامت قلب انسان خواهد بود. در تعالیم دینی سلامت انسان از انحراف، به‌سلامت روان و قلب او بستگی دارد.

نگاه انسان در برخی موارد سبب نزدیکی به خداوند و در برخی موارد، عامل فاصله گرفتن از خدا است؛ بنابراین، نگاه‌ها متفاوت است؛ گاه یک نگاه مستحب (نگاه به پدر و مادر) است و گاه حرام (نگاه به نامحرم) است. نگاه افراد گاهی جاذبه و گاهی دافعه ایجاد می‌کند. گاه در مسیر سعادت و قرب الهی است و گاه در مسیر شقاوت و دوری از خدا. شاید آسیب یک نگاه

حرام در ظاهر کوچک به نظر آید، امّا توجه به تبعات و پی آمده‌ای آن نشان می‌دهد که خطر این نگاه‌ها مهّم و قابل‌توجه است. امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام می‌فرماید: «چه‌بسا آتش عشق که از یک نگاه کردن پدید می‌آید».(احسان‌بخش، ۱۳۷۴: ج۲۳، ۲۸۷)

اسلام از نگاه معصیت و حرام نهی کرده است. در قرآن کریم این نهی ابتدا نسبت به مردان سپس خطاب به زنان است. «قُلْ لِلْمُؤْمِنینَ یَغُضُّوا مِنْ أَبْصارِهِم...».(نور:۳۰) به مؤمنان بگو چشم‌های خود را (از نگاه به نامحرمان) فروگیرند و عفاف خود را حفظ کنند... «وَ قُلْ لِلْمُؤْمِناتِ یَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصارِهِن...».(نور:۳۱) و به آنان باایمان بگو چشم‌های خود را (از نگاه هوس آلود) فروگیرند... آیه موردنظر به فلسفه این دستور اشاره‌کرده و می‌فرماید: «انجام این دستور برای آن‌ها بهتر و پاکیزه‌تر است؛ یعنی چشم‌چرانی و خروج از مرز و حریم عفت، مایه آلودگی و ناپاکی‌های جنسی و معنوی است؛ بنابراین؛ برای حفظ پاکی و پا ک زیستی باید چشم را از نگاه به نامحرم، حفظ کرد.(محمدی اشتهاردی، ۱۳۷۵: ۳۳)

پس یکی از عوامل مهّم کاهش حیا آلودگی چشم و نگاه حرام است؛ و ازآنجاکه بین کاهش حیا و آلودگی چشم و نگاه حرام و کاهش حیا رابطه مستقیمی وجود دارد، هر چه چشم انسان به نگاه‌های آلوده و صحنه‌های حرام بیشتر عادت کند کاهش حیای او بیشتر می‌شود. از طرف دیگر هر چه حیا کم شود چشم نیز به دنبال مناظر آورده به حرام خواهد گشت. بر همین مبنا یکی از راه‌های حفظ عفت و حیا، کنترل نگاه حرام و حفظ حریم‌ها در این زمینه است.

راهکارهای توسعه و تقویت فرهنگ عفاف و حیا در جامعه

وجود عفت و حیا هم در مردان و هم در زنان لازم است؛ امّا در زنان به دلایل گوناگون اهمیت ویژه دارد. به تعبیر مقام معظم رهبری «عفت در زن، وسیله‌ای برای تعالی و تکریم شخصیت زن در چشم دیگران حتی در چشم خود مردان شهوت‌ران و بی‌بندوبار است... عفاف مخصوص زنان نیست، بلکه مردان نیز باید عفیفی باشند.» (بانکی‌پور فرد، ۱۳۸۱: ۲۲۳ـ۲۲۸)

در کلام معصومین علیهم‌السلام به کم‌حیایی زنان اشاره‌شده است. در روایت آمده است «که رسول خدارس از جبرئیل پرسید: آیا بعد از من به زمین نزول خواهی کرد؟ عرض کرد: بلی یا رسول‌الله (براثر فراوان شدن گناهان) ده بار به زمین نازل می‌شوم و ده گوهر را از زمین با خود می‌برم. پرسید: آن گوهرها کدام‌اند؟ پاسخ داد: نخست برکت را از زمین برمی‌دارم، مرتبه

دوّم رحمت را خواهم برد، بارسوم حیا ر از چشمان زنان برمی‌دارم...».(جاجرمی، ۱۳۹۰: ۲۲۳، ح ۲۴)

برای توسعه حیا و عفت در جامعه، راهکارهای زیادی وجود دارد؛ و این راهکارها به ابعاد اجتماعی، فرهنگی و اعتقادی تقسیم می‌شود. که در اینجا به‌طور مختصر اشاره خواهیم کرد.

الف: بعد اجتماعی

بعد اجتماعی ناظر به عملکرد محیط‌هایی مانند خانواده، جامعه، مؤسسات آموزشی (اعم از مدرسه و دانشگاه) نهادها، سازمان‌ها و گروه‌ها و تعامل‌های اجتماعی است.

۱: تقویت باورهای دینی خانواده

بین نگرش، اعتقادات و میزان پایبندی به اصول اخلاقی خانواده و فرزندان همبستگی تنگاتنگی وجود دارد. مطالعات روان‌شناسی کودکان و نوجوانان حاکی از آن است که مهّم‌ترین فرد موردعلاقه شخص، در چگونگی شکل‌گیری شخصیت وی نقش بسزایی دارد؛ چراکه نوجوانان و جوانان اغلب با این فرد همانندسازی می‌کنند. بر همین اساس، در پژوهش میدانی مشخص‌شده است که مهّم‌ترین فرد در موردعلاقه برای عموم دختران و پسران مادر است. همچنین در طی پژوهش میدانی مشخص‌شده است که ۸۹ در صد از بانوان، تربیت خانوادگی را علت رعایت نکردن حجاب اسلامی دانسته‌اند.(رجبی، ۱۳۸۳: ۱۶۶)

بنابراین هرچه پدر و مادر نسبت به این موضوع نگرش داشته باشند، فرزندان نیز عاملان بهتری برای رعایت حیا و عفاف خواهند بود. به بیانی دیگر، تقویت باورهای دینی خانواده‌ها مساوی با بالا رفتن باورهای دینی در فرزندان است. در خصوص رعایت حجاب اسلامی.

۲: تقویت مسائل دینی در محیط‌های آموزشی

محیط‌های آموزشی در ترویج مسائل معنوی و نهادینه شدن آن‌ها نقش بسزایی دارد. مربیان، محتوای آموزشی، مکان و دوستان، از عناصر محوری است که در باورپذیری ارزش‌های دینی در چنین محیط‌هایی اثرگذار است. جامعه شناسان معتقدند بسیاری از رفتارهای انحرافی، اکتسابی قابل‌انتقال از شخصی به شخصی دیگر است. از همین رو دوستان و مربیان در فضاهای آموزشی، در تقویت فضایل اخلاقی افراد نقش درخوری دارند. مثلاً نقش دوستان در پذیرش چادر بیش از نقش مادران در این زمینه است.(شریف الدین، بی‌تا: ۱۵)

محتوای آموزشی مناسب در مؤسسات آموزشی، در ایجاد آگاهی و تقویت فضیلت حیا و عفاف نیز بسیار مؤثر است.

ب: بعد فرهنگی و اعتقادی

مؤثرترین راه برای ایجاد یا تقویت ارزش یا فضیلتی در افراد، کار فرهنگی است. بالا بودن فرهنگ جامعه بیانگر توسعه‌یافتگی آن جامعه است. به‌بیان‌دیگر، همان‌گونه که برخی عوامل غیرفرهنگی در ایجاد ناهنجاری‌های اجتماعی. ازجمله تضعیف روحیه حیا و عفاف در زنان– نقش زیادی دارد، عامل فرهنگی مثبت نیز موجب روحیه عفاف در زنان می‌گردد.

از مهم‌ترین راهکارهای فرهنگی در توسعه و نهادینه‌سازی فرهنگ عفاف و حیا عبارت است از:

ایجاد شناخت و دادن آگاهی به بانوان نسبت به مسئله حیا و عفاف؛

آگاه کردن جامعه ـ به‌ویژه بانوان از پیامدهای منفی بی‌حیایی و بی‌عفافی؛

هدایت تمایل بانوان به تبرج و تنوع خواهی؛

پررنگ کردن نقش رسانه‌های جمعه در الگوسازی مناسب برای احیای فضایل عفاف و حیا؛

تصحیح نگرش‌ها نسبت به مقوله زن.

نتیجه

یکی از مباحث اخلاقی در فضای مجازی، حیا است که امروزه اکثر جوانان و نوجوانان به خاطر نداشتن حیا و عفاف در گودی گناه می‌افتد. با ارائه راهکارهای توسعه و تقویت فرهنگ عفاف و حیا در جامعه، می‌توانیم جوانان را از این گودی گناه بیرون بیاوریم و یک جامعه سالم به نسل‌های آینده تحویل بدهیم.

منابع

- قرآن کریم.
- نهج‌البلاغه.
- جاجرمی، ابوالحسن بن محمدکاظم، (۱۳۹۰)، **ینابیع الحکمه**، تهران: سرور.
- احسان‌بخش، صادق، (۱۳۷۴)، **آثار الصادقین**، تهران: ستاد برگزاری نماز جمعه.
- آمدی، عبدالواحد، (۱۳۸۲)، **تصنیف غررالحکم و درر الکلم**، قم: دارالحدیث.
- بانکی‌پور فرد، امیرحسین، (۱۳۸۱)، **آیینه زن، (مجموعه موضوعی سخنان مقام معظم رهبری)** قم: طه.
- بهزادی، زهرا، (۱۳۹۲)، **حیا، چیستی و عوامل کاهش آن**، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- بیانات مقام معظم رهبری، (۱۳۷۶)، **حدیث ولایت**، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- پسندیده، عباس، (۱۳۸۳)، **پژوهشی در فرهنگ حیا**، قم: دارالحدیث.
- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۷۸)، **زن در آیینه جلال و جمال**، قم: دارالهدی.
- حداد عادل، غلامعلی، (۱۳۸۲)، **فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی**، تهران: سروش.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۲ق)، **مفردات الفاظ القرآن**، بیروت: دارالقلم.
- رجبی، عباس، (۱۳۸۳)، حیا و خودآرایی، **نقش آن در سلامت روانی زن**، مجله معرفت، ش۸۷
- رستمی، محمدعلی، (۱۳۸۶)، **نقش فضای مجازی و سایبر**، کرج: پرهیب.
- سپهری، محمد، (۱۳۸۹)، **رساله حقوق امام سجاد**، قم: دارا لعلم.
- سلیمانی، محمد، (۱۳۹۰)، **نقش الگوها در تربیت اسلامی**، مشهد: ضریح آفتاب.
- شریف‌الدین، حسین، **ریشه‌یابی جامعه‌شناختی بی‌حجابی**، ص ۱۵، فصلنامه فقه؛ کاوشی در فقه اسلامی، ش ۵۱-۵۲، برگرفته از سایت:www.shareh.net .
- شیرازی، ناصر مکارم، (۱۳۸۴)، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- طریحی، فخرالدین، (۱۳۷۵)، **مجمع البحرین**، تهران: کتاب‌فروشی مرتضوی.

- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، **بحارالانوار**، تهران: دارالکتب الاسلامیهٔ.
- مجله، بشارت، بهمن ۱۳۸۳.
- محمدی اشتهاردی، محمد، (۱۳۷۵)، **حجاب**، قم: ناصر.
- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۹)، **مسئله حجاب**، تهران: صدرا.
- نراقی، ملا محمدمهدی، (۱۳۸۵)، **جامع السعاده**، بیروت: اعلمی.